

UOC – Treball final de Grau - HUMANITATS

ASPÀSIA DE MILET. LA DONA A L'ANTIGA GRÈCIA.

Influència en els estudis de gènere.

Nausikaa et ses femmes après avoir lavé au fleuve le linge qu'elles avaient apporté, jouent toutes ensemble à la paume.

Illustrations of Odyssey by John Flaxman (1755-1826)

<https://commons.OdysseyNausikaa.png>

Carmen Mas Andreu

Director del projecte:

César Sierra Martín

TFG de recerca Humanitats

Carmen Mas Andreu
Director del projecte: César Sierra Martín

Índex.

ASPÀSIA DE MILET. LA DONA A L'ANTIGA GRÈCIA. Influència en els estudis de gènere	0
1. Presentació.....	2
2. Tema i objectius.....	2
3. Marc teòric i estat de la qüestió.....	3
4. Esquema del treball.	3
5. Paraules clau.....	4
6. Metodologia i tècniques d'investigació.	4
7. Les dones a la societat grega de l'època.	5
7.1. <i>Oikos</i> o la casa, i el seu significat.	6
7.2. Què era i com es vivia en el <i>Gineceu</i> ?	8
8. Idees dels grecs sobre la identitat femenina.....	9
9. Causes de la invisibilitat de la dona.	10
10. Les hetaires.	12
11. Biografia d'Aspàsia de Milet. (Milet, 470 aC. - Atenes, 410 aC).	14
11.1. Aspàsia a <i>Vides Paral·leles</i> de Plutarc. (Plu. Per. 24)	18
11.3. Aspàsia a l'obra <i>Records de Sòcrates</i> de Xenofont (Xen. Mem. II. 6.36) ...	19
12. Els discursos d'Aspàsia (Xen. Mem. II. 6. 36).....	20
13. La mirada androcèntrica del món clàssic.	22
14. Com canviar la mirada androcèntrica actual sobre el món clàssic?.....	23
15. Els estudis de gènere.....	24
16. L'experiència del món clàssic en els nostres dies.	25
17. Conclusions.	27
Quadre nº 1 – Els testimonis. Qui va parlar d'Aspàsia de Milet?	31
Quadre nº 2 – Novel·la històrica sobre Aspàsia de Milet.....	32
Bibliografia.	33
Webgrafia.	34

1. Presentació.

Estudi del personatge d'Aspàsia de Milet (470 - 410 aC), companya de Pèricles, i comprendre les raons per les quals aquesta dona extraordinària per la seva intel·ligència i la seva bellesa, no va ser valorada adequadament ni per la societat de la seva època ni pels historiadors.

El treball consisteix en trobar respostes que indiquin els motius de la invisibilitat d'aquest personatge. Penso que aquest estudi pot tenir utilitat si el vinculem amb els estudis de gènere actuals i l'impacte que aquests estan tenint en la millora de la situació de la dona.

2. Tema i objectius.

L'objectiu d'aquest treball és demostrar, a través d'un personatge com el d'Aspàsia de Milet, que el paper que tenia la dona a l'antiga Grècia era més rellevant que el que se li ha volgut donar històricament, gairebé sempre des d'un punt de vista exclusivament masculí.

El que m'ha conduït a plantejar aquest tema és la importància dels estudis de gènere que es duen a terme per tal de millorar la posició de la dona a la nostra societat actual. Aquesta qüestió està més vigent que mai i penso que, a través de l'estudi del passat, es poden aportar punts de vista que permetin a les generacions futures comprendre i superar tòpics i estereotips que perjudiquen greument la situació de la dona.

Vincular el tema de la dona a l'antiga Grècia, a través de la figura d'Aspàsia de Milet, amb els estudis de gènere és el repte que afrontaré amb aquest treball.

3. Marc teòric i estat de la qüestió.

Seguint l'objectiu i perspectiva abans esmentat, primer de tot voldria obtenir la major informació possible sobre el personatge, amb la intenció de demostrar que no se li va atorgar cap reconeixement, ni en aquell moment per part dels seus coetanis, ni més tard per part de la història. Constatat el fet de que sí que hi havien dones importants però aquestes no eren visibles.

La meva hipòtesi, plantejada d'una manera senzilla és:

Com és possible que una dona que en la seva època va ser brillant, hagi pogut passar desapercebuda per la història i pels historiadors? Com es van fer invisibles, a nivell històric, vides com les d'Aspàsia de Milet?

La meva intenció és demostrar que el estudi de gènere ens poden obrir els ulls i ajudar-nos a superar els vells tòpics que discriminen a les dones.

4. Esquema del treball.

5. Paraules clau.

Aspàsia de Milet, dona, Grècia, gènere, mirada androcèntrica.

6. Metodologia i tècniques d'investigació.

Es tracta d'un treball interdisciplinari que requereix l'aplicació de coneixements de diverses àrees com ara Història, Antropologia, Literatura i Sociologia. Principalment he fet recerca històrica, utilitzant les fonts primàries clàssiques, però també he fet servir el recurs del mètode biogràfic. Així mateix he emprat recursos procedents de la diferent teoria literària i dels estudis de gènere actuals.

Ressaltar que l'estudi del personatge a través de les fonts clàssiques s'ha hagut de fer sempre a través de textos d'autoria masculina i que parlen de personatges masculins.

He elaborat dos quadres a fi de clarificar les fonts: Quadre nº 1 "Els testimonis. Qui va parlar d'Aspàsia de Milet", per una banda i Quadre nº 2 "Novel·la històrica sobre Aspasia de Milet" per tal de tenir un recull de part de la literatura generada a partir de la seva figura.

Per consultar les fonts primàries he fet servir, majoritàriament, les traduccions recollides en la Fundació Bernat Metge.

La traducció al català de les cites literals és pròpia, així com la traducció dels textos originals en anglès.

Bàsicament he utilitzat *Mendeley* per fer les citacions bibliogràfiques i tenir a l'abast tota la documentació a utilitzar.

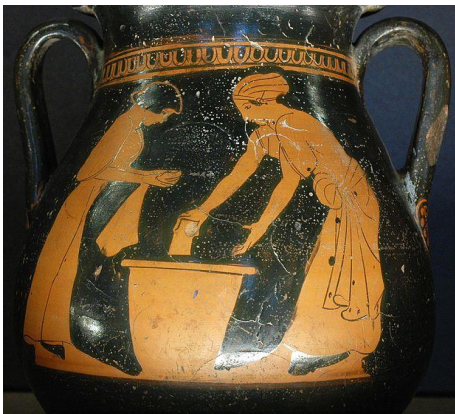
"La nostra ignorància sobre la vida d'Aspàsia és una mostra del nostre desconeixement de la vida de totes les dones de la Grècia Antiga."

7. Les dones a la societat grega de l'època.

Amb l'objectiu d'introduir-nos en la societat grega i comprendre com vivien les dones en aquella època, i més concretament Aspàsia de Milet, figura central d'aquest estudi, considero imprescindible fer un breu repàs del seu entorn quotidià, observar com eren les seves llars i el seu espai domèstic, sense oblidar naturalment que no totes vivien igual.

L'autora Lisa Nevett ens dóna una visió de la vida domèstica a l'Antiga Grècia, sobretot en els períodes clàssic i hel·lenístic. Fent una exploració detallada de la petjada arqueològica, en les cases individuals, Nevett identifica el concepte de la família com una unitat social, on aquesta adquireix un paper de rellevància social i actua com un símbol de prestigi personal ⁽¹⁾.

Segons la seva teoria no hi hauria tant una separació de la dona i l'home en l'àmbit domèstic, sinó més aviat un factor cultural d'organització de la llar. Es a dir, no es tracta tant d'una qüestió de gènere sinó de cultura. La família és doncs una unitat social i té un paper molt important en relació amb les estructures socials més àmplies de la *pólis*.

Dones rentant la roba, pelike àtica del Pintor de Pan, h. 470-460 a. C., Museu del Louvre
<https://sites.google.com/site/historia-de-la-mujer/la-mujer-en-la-antigua-grecia>

---

¹ Nevett, L. (1999), *House and Society in the Ancient Greek World*. New Studies in Archaeology, Cambridge. (p.4)

Pel que fa a l'àmbit públic, les autores del llibre *Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma* afirmen que: "Malgrat que la investigació moderna ha posat de relleu l'important paper de les dones en l'espai públic dels cultes religiosos, hem d'acceptar que des de diversos punts de vista, la ideologia patriarcal grega va relegar les dones a un paper secundari no només des del punt de vista polític sinó també social." ²

Una vegada hem esbrinat, d'una manera molt general, com era la vida privada i pública a la Grècia de l'època d'Aspàsia de Milet, i abans d'entrar a fer l'estudi de la seva biografia, crec que serà interessant conèixer una mica més el significat de l'*oikos*, casa, i el *gineceu*, espai privat a les cases reservat a les dones; ja que així podrem constatar que les llars on vivien no tenen res a veure amb el que entenem per "llar" actualment.

7.1. **Oikos o la casa, i el seu significat.**

La definició més entenedora del que significava l'*oikos* ens la dona, sota el meu parer, Claude Mossé: "El lloc que ocupen les dones s'inscriu, consegüentment, en funció de l'estructura mateixa de la societat, la unitat bàsica de la qual està constituïda pel *oikos*". ³

Es podria dir que, en base a la seva funció estructural, la casa o l'*oikos* seria una part essencial de la societat grega i de la seva economia.

"L'*oikos* era més que la casa, en el sentit actual, era la hisenda, unitat de producció agrícola i ramadera. El seu significat és molt ampli i alhora complex."⁴

---

² Zaragoza, J. i Fortea, G. (2012) *Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*. Arola Editors, (p.65)

³ Mossé, C. (2001) *La mujer en la Grecia clásica*, Nerea. (p. 15)

⁴ Ibid (p. 156)

M. J. Vara també ens dona testimonis que avalen la importància que tenia administrar bé aquesta estructura econòmica:

*“Xenofont fa parlar al seu mestre Sòcrates i a un interlocutor, posseïdor d'una vasta hisenda, i demostrar-li al filòsof que la oikonomia, art d'administrar bé un oikos, d'on procedeix la nostra economia, es a l'abast de qualsevol home sensat”.*⁵

A partir d'aquestes dades, podem imaginar-nos que la dona era la que estava a la casa, encara que reclosa en el gineceu, i ella era la responsable del seu manteniment, contribuint activament a l'economia familiar i per extensió a l'economia de la ciutat, com suggereix M. J. Vara:

*“El manteniment, millora i augment del oikos es considerava una norma a la que els ciutadans havien d'aspirar i l'enriquiment era una prova de virtut. (...) El paper de la dona com a responsable i gerent del oikos es va elevar a la categoria d'una professió amb importants conseqüències patrimonials”.*⁶

Cal dir que la dona atenesa no era una ciutadana. Aquest terme portava implícit l'exercici d'una funció que era fonamentalment política. La dona atenesa era una eterna menor i aquesta minoria es reforça amb la necessitat que té d'un tutor, un *kyrios*, que primer serà el pare, després el marit i el seu fill si el marit mor i llavors la dona pot tornar a casa del seu pare o a casa del seu oncle o l'home més proper familiarment. Només la dona casada amb el *kyrios* organitza la casa i, especialment el servei. La idea d'una dona soltera independent i administradora dels seus propis bens és inconcebible.⁷

---

⁵ Vara, M.J. (2006) *Estudios sobre género y economía*. Akal. (p.6)

⁶ Vara, M.J. (2006) *Ibid* (p.7)

⁷ Mossé, C. (2001) *La mujer en la Grecia clásica*. Hondarribia. Editorial Nerea. (p.58-59)

El paper de la dona en el *Gineceu* ve donat pel matrimoni que, com diu Mossé, és una unió entre dos *oikoi*; una unió entre dos famílies.

7.2. Què era i com es vivia en el Gineceu?

Bàsicament el gineceu era la part de la casa reservada a les dones. Era un lloc on s'hi duïen a terme les activitats pròpies de la llar i era pràcticament exclusiu de les dones i els nens. Com diu Paul Veyne:

"El podríem definir amb tres paraules preses de Terenci, autor de comèdies inspirades en el grec Menandre: "gynaeceum pars interior, conclave", el lloc de les dones, la part interior, el local que es pot tancar amb clau." ⁸

"Nombrosos textos indiquen que existeix a la casa grega un espai reservat, on les dones estan entre elles i exerceixen bona part de la seva activitat. L'espai arquitectònic coincideix d'aquesta manera amb el grup familiar específic: el de les dones i els nens. El primer tret sobre el que convé insistir per comprendre el gineceu és la noció de separació."

26. Pixide ática, hacia 460 a. C. (dibujo): cortejo nupcial.

Dibuix de la època en que va viure Aspàsia de Milet. Del llibre: Veyne, P.; Lissarrague, F., Frontisi-Decroux, F. (2003) *Los misterios del gineceo*. Akal, Madrid. (p.179)

Però Aspàsia molt probablement no vivia reclosa en el gineceu. "Essent estrangera vivia amb consideració, ni més ni menys que a casa de Pèricles, i

⁸ Lissarrague, F.; (2003) "Intrusiones en el Gineceo" a: Veyne, P; Lissarrague, F.; Frontisi-Decroux, F. (eds.), *Los misterios del gineceo*, Akal, (p.159)

essent dona no vivia al gineceu, sino que participava en les reunions com a interlocutora.”⁹

Així tenim una idea general de la vida quotidiana de les dones a la Grècia de l'època en la que va viure Aspàsia de Milet, però, com diu Claude Mossé *“el món grec antic es un món d'homes”*¹⁰ i per tant si expliquem la història del món grec, expliquem una història relacionada amb la guerra i la política. Ens interessa en aquesta ocasió mirar d'explicar la història de l'altre meitat de la societat, la de les dones.

8. Idees dels grecs sobre la identitat femenina.

Quina idea tenien el grecs sobre les dones? Les valoraven?

Paul Veyne ens diu que la dona no és quelcom inútil en aquest món d'homes ja que aquest no pot reproduir-se sense la seva ajuda ni assegurar la transmissió del seu patrimoni i la continuïtat de la ciutat. Però, en general, a la ciutat dels homes la dona es situa en el cantó inactiu políticament, i és paradigma d'allò que posa en perill l'ordre establert.

Hi ha testimonis però que ens fan tenir un altre visió, molt més positiva, d'aquella realitat, i cito dos exemples, Plató diu:

“Per tant, amic meu, no existeix, en el govern de l'Estat, cap ocupació exclusiva de la dona pel fet de ser dona, ni de l'home pel fet de ser home, sinó que les dots naturals estan repartides, de manera indistinta, en uns i altres, de manera que la dona té accés, per naturalesa, a totes les

---

⁹ De Maria, Gómez. (2001) *Filosofía, cultura y diferencia sexual*. Plaza y Valdes Editores. (p.53)

¹⁰ Mossé, C. (2001) *La mujer en la Grecia clásica*. Hondarribia. Editorial Nerea. (p.158)

*ocupacions, i l'home també a totes. Tan sols que la dona és més dèbil que l'home. Plató, República (V, 455 d-e)"*¹¹

De fet, segons estudis historiogràfics recents, el paper de la dona a Grècia no era tan irrellevant com pugui semblar.

*"Certament hem pogut descobrir, al estudiar la situació real de la dona en l'Atenes del segle IV, alguns signes d'una major autonomia en relació a la seva funció domèstica secular. Però aquesta autonomia es situava al marge de la societat cívica tradicional; la dona pobre obligada a treballar fora per guanyar-se la vida, la cortesana estrangera, algunes riques cortesanes. Aquestes desviacions amb respecte al model de la dona senyora del oikos reflecteixen l'existència de transformacions en el si de la societat".*¹²

Segons les dades obtingudes sembla que Aspàsia era una dona "lliure", en el sentit de que no tenia *kyrios*, i per tant estava al marge de convencions socials oficials.

9. Causes de la invisibilitat de la dona.

Malgrat no gaudir dels privilegis dels homes, el seu protagonisme a la societat va quedar bastant desvirtuat pel punt de vista androcèntric dels autors clàssics. Així podem dir que no és que la dona fos invisible sinó que se la va fer "ser invisible".

"Els rols de gènere, tot i ser asimètrics i molt més feixucs i injustos per a les dones que per als homes de l'antiguitat, sovint són més una censurable

---

¹¹ Text recollit en: Zaragoza, J. i Fortea, G. (2012) *Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*. Arola Editors, col·lecció Atenea. (p.13)

¹² Mossé, C. (2001) *La mujer en la Grecia clásica*. Hondarribia. Editorial Nerea. (p.156)

creació ideològica de l'imaginari que no pas un greuge de la realitat o de la quotidianitat."¹³

Segons ens diuen les autores del llibre *Mulieres*: "no s'ha de cometre l'error de desatendre les fonts arqueològiques o epigràfiques, que matisen, i molt, el discurs androcèntric i misogin que es desprèn de gairebé tots els gèneres literaris de la Grècia i Roma antigues"¹⁴

I això és un punt important a tenir en compte ja que no sempre la vida quotidiana de la dona va estar reduïda a l'espai de l'*oikos*, sinó que hi ha indicis de l'existència de dones emprenedores:

*"La relació de les dones amb les àmfores va transcendir l'espai domèstic i n'hi va haver que es van dedicar a activitats empresarials vinculades a la fabricació d'àmfores, tant a Grècia com a Roma".*¹⁵

Jo m'atreviria a dir que és molt més misògina o androcèntrica la mirada literària que la real, pel que es desprèn de les altres fonts. Per exemple, recollint les impressions de Roger Just a *Women in Athenian Law and Life*:

"Existeix una considerable evidència, principalment en forma de discursos de tribunal de justícia, que ens permeten de reconstruir, no sense algunes incerteses, la posició de les dones dins l'estructura política, legal, social i econòmica de la polis d'Atenes. Sembla que els historiadors tindrien una gran riquesa de material a la seva disposició. Però el problema és que no hi ha cap representació de la autèntica veu de les dones per si mateixes. Contràriament als homes, les dones d'Atenes s'han mantingut en silenci. Comparat amb tot el que sabem sobre les institucions públiques i la

---

¹³ Zaragoza. J. I Fortea, G.(2012) *Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i Roma*, Col·lecció Atenea. (p.201)

¹⁴ Ibid (p.108)

¹⁵ Ibid (p.109)

història militar i política, la privada, la del dia a dia, s'ha mantingut relativament opaca.”¹⁶

En la mateixa línia que l'anterior autor es pronuncia i redundant en el caràcter misogin de les fonts primàries.

“Si volem descobrir el significat de la dona en la cultura grega, dins el ja complicat esforç de reconèixer i distingir “ficció” de “realitat”, poesia i “misteri” de pràctica política, i projecte de realització humana d'esclavitud cultural (...) hem de resignar-nos a fer un lectura metòdicament reforçada a través de les obres d'homes, alguns dels quals podrien ser exemples de misogínia literària, i d'altres que són el pares de la filosofia, com ara Sòcrates, Plató i com “legitimadors genealògics del logos patriarcal”¹⁷

Amb la informació obtinguda, queda bastant clara la opció de considerar la misogínia literària com a principal causa de la invisibilitat de la dona.

L'androcentrisme ha estat la causa de la invisibilitat de la dona grega i la de totes les èpoques, encara avui dia en molts àmbits. L'estudi del passat pot servir-nos d'exemple del que avui dia no es pot continuar mantenint: la asimetria de gènere.

10. Les hetaires.

Perquè parlar de les hetaires?

---

¹⁶ Just, R. (1989) *Women in Athenian law and life*. London, Routledge. (introduction. *Problem of women*) (p.1)

¹⁷ Gómez, R. De Maria. (2001) *Filosofía, cultura y diferencia sexual*. Plaza y Valdés Editores. México. (p.29)

Convé introduir una reflexió sobre el que significava ser hetaira, ja que Aspàsia de Milet va ser acusada de ser-ho. La definició que ens dona l'Enciclopèdia Catalana és:

f hist. Entre els grecs antics, cortesana d'un nivell cultural i artístic en general força elevat. Com que el paper de la muller legítima tenia un relleu escàs en el si de la família, les hetaires tingueren un paper important en la societat grega (sobretot a Atenes) i gaudiren d'una notable consideració per llur refinament estètic i espiritual. Aspàsia, Thaïs, Friné, la model d'Apel·les i de Praxíteles, en són exemples cèlebres.

Són nombrosos els testimonis que acusen a Aspàsia de ser hetaira:

"Es considera que potser Aspàsia va ser educada com una hetaira, es a dir una dama de companyia de classe alta, i per això va tenir accés a uns estudis més elevats que la resta de les dones. (...) de fet el seu nom significa: greetings with affection," (que es podria traduir com "salutacions amb afecte).¹⁸

"No és accidental que la dona més famosa en la Atenes del segle V fora Aspàsia, nascuda a l'estranger, la que va començar com a hetaira i va acabar com una senyora".¹⁹

Solana Dueso, a *Testimonios y Discursos* (p.21) diu:

"En tot cas, Aspàsia tindria els rols d'esposa, segons les fonts, i d'hetaira, ja que només en aquest estatus i no per el d'esposa es podia incorporar als cercles masculins de la societat atenesa. Dit d'una altre manera, l'hetaira seria la dona que ni era una prostituta o concubina ni tampoc

---

¹⁸ Forrest E. Baird. (2016) *Philosofic, Classics, vol.1. Ancient Philosophy*. Ed. Routledge. (p.61)

¹⁹ Pomeroy, S.B. (2003), *Diosas, rameras, esposas y esclavas: mujeres la antigüedad clásica*, Akal, Madrid. (p.107)

responia al rol de dona en alguns aspectes importants per la tradició atenesa."

També comenta el professor José Solana a *Testimonios y Discursos* (p.15), que aquest estatus d'hetaira, atribuït per algunes fonts a Aspàsia, és molt problemàtic ja que tota dona que no es sotmetia als costums vigents era considerada una hetaira. En el cas d'Aspàsia també va poder ser bandera de burla per la comèdia.

El fet de menysprear Aspàsia (una dona intel·ligent) com a dona de companyia és la base de la discriminació, ja que no és clar que Aspàsia fos una hetaira. Destacar també, com a fet rellevant des del punt de vista modern dels estudis de gènere, que l'*Enciclopèdia Catalana* ho reculli també sense matisar la deformació misògina de les fonts. Un estudi més acurat per part dels redactors de la Enciclopèdia hauria pogut donar lloc a interpretar que l'associació d'Aspàsia com hetaira podria ser una calúmnia.

En punts com aquests és on els estudis de gènere poden ajudar a millorar la posició de la dona en la nostra societat actual.

11. **Biografia d'Aspàsia de Milet.** (Milet, 470 aC. - Atenes, 410 aC).

Elaborar la biografia del personatge a través de les fonts primàries és laboriós perquè s'ha d'acudir al que Aristòfanes, Plutarc, Plató o Xenofont van escriure sobre Aspàsia. A més, pel que sabem, era bastant mal vist que una dona fos experta en retòrica o que tingués coneixements de filosofia per exemple i, per tant, el tractament rebut moltes vegades es irònic o amb tints satírics o còmics.

Segons Madeleine H. Henry, la comèdia àtica és un gènere ple de comentaris sobre la vida política i ens ofereix l'única evidència contemporània coneguda sobre la vida d'Aspàsia. Malgrat ser un gènere freqüentment surrealista i

fantàstic, va ser tractat com una font històrica per historiadors posteriors com Duris de Samos i Plutarc.²⁰

Abans d'analitzar les fonts primàries, voldria acudir a Madeleine M. Henry, que com veurem ha elaborat una biografia, basant-se en aquestes fonts.

Madeleine M. Henry, és l'autora de l'únic estudi dut a terme amb mètodes filològics i històrics sobre Aspàsia de Milet. L'autora es basa en els escrits que s'han trobat sobre el personatge i realitza un magnífic treball en el seu llibre *Prisoner of History. Aspasia of Miletus and her biographical tradition*. La originalitat i l'interès d'aquest estudi és que, apart de fer-nos descobrir que Aspàsia va ser una figura clau en la història del segle V a Atenes, ens explica els motius pels quals no se li va donar en el seu moment ni al llarg de la història el lloc que li corresponia. Si analitzem què és el que ens va impedir de comprendre Aspàsia de Milet, que va contribuir activament en el pensament grec, veurem que va ser la seva representació en la comèdia àtica i l'acceptació ingènua del relat de Plutarc. En paraules de la pròpia autora: "We must learn to forget Aspasia's reputation" o "hem d'estudiar per tal d'oblidar la reputació d'Aspàsia".

"He traçat la evolució de la seva biografia des de l'antiguitat fins al present. Propera a Cleòpatra i Safo, la tradició biogràfica d'Aspàsia és la més llarga i rica que ens ha arribat des del món greco-romà. Aquest passat té molt a veure amb les actuals construccions de rols de gènere i la manera en que la dona hi participa o no, en el discurs intel·lectual d'occident. Es totalment acceptable que la sexualització de l'intel·lecte d'Aspàsia, un aspecte clau de la seva biografia, hagi afectat

---

²⁰ Henry, M.M. (1995) *Prisoner of History: Aspasia of Miletus and her biographical tradition* Oxford University Press (p.9)

negativament la consciència feminista. El procés de recuperació i reinterpretar els diferents aspectes de la seva tradició biogràfica ens pot ajudar a recuperar els primers moments en el desenvolupament de la conscienciació feminista.²¹

Aspàsia va néixer a Milet a la costa sud oest d'Àsia Menor, filla d'Axíoc. Era per tant una estrangera a Atenes. Era una dona culturitzada, amb estudis, molt intel·ligent, sofisticada i políticament molt astuta i va ser mestra de retòrica. Es va unir a Pèricles, que es va divorciar de la seva dona, i va viure amb ell des del 445-450 aC fins a la mort d'aquest, al 429 aC.

Per la seva qualitat d'estrangera, no va estar sotmesa a normes tan rígides ni a un control social tan fort com les ateneses. Era una gran educadora, tot i que la comèdia ridiculitzava i es burlava de totes aquelles dones que escapaven del paper d'esposa i mare assignat per la societat del seu temps. Va ser mestra de retòrica i de filosofia dels seus dos marits. Un dels seus alumnes més destacats va ser Sòcrates, del qual, també, va ser consellera sentimental.

Se li atribueixen dos epitafis: el del discurs fúnebre del Menexen i del que va pronunciar Pèricles en el començament de la Guerra del Peloponès. El fet de que Aspàsia fora l'autora del epitafi s'havia considerat fins fa poc com una broma de Plató, ja que en aquesta obra es burla dels oradors en general i d'Aspàsia en particular. Però estudis recents recullen testimonis sobre Aspàsia des del segle V aC fins a segle fins al segle IV, per argumentar a favor de la credibilitat de la notícia platònica.²²

Segons José Solana Dueso:

“No hi ha inconvenients historiogràfics o filològics per suposar que el discurs no fos escrit per Aspàsia, encara que, donada la seva estreta

---

²¹ Henry, M.M. (1995) *Prisoner of History: Aspasia of Miletus and her biographical tradition*. Oxford University Press. (p.6)

²² Pérez, E, i Alcalá, P. (2001) *Ciencia y Género*. Editorial Complutense. (p.187)

relació amb Pèricles, fos aquest qui en dissenyés les seves línies fonamentals.”²³

Tornem sobre l'opinió de Solana Dueso on també es proposa que Aspàsia podria haver inspirat altres dones per la seva particular situació dins la societat atenesa i fins i tot considera possible que Aspàsia generés un moviment d'emancipació femenina:

“Per les dades que tenim, Aspàsia té tota la probabilitat d'haver estat una de les pioneres en aquest moviment (feminista). Com a hetaira en els seus inicis i estrangera de Milet, no estava sotmesa a la pressió social i ideològica de les esposes ateneses, la seva activitat exerciria una singular atracció sobre una població femenina per la que la il·lustració grega també tenia missatges. Ni els còmics amb les seves burles ni els acusadors en el seu procés d'impietat van errar en el blanc”.²⁴

Aquesta idea que situa Aspàsia com a centre d'un moviment emancipador femení no és, ni molt menys, una idea recent. També Solana Dueso cita a Ivo Bruns, filòleg alemany (1853-1901):

“Bruns considera que és una de les impulsores del moviment d'emancipació femenina, la qual cosa implica admetre en ella una formació intel·lectual a l'altura dels filòsofs, escriptors i artistes del cercle de Pèricles amb qui va tenir relació”.²⁵

Sens dubte, els testimonis biogràfics consultats ens tracen un perfil de dona culta, amb idees pròpies i, en certa manera, una de les pioneres dels drets de les dones.

---

²³ Solana Dueso, J. (1994) *Aspasia de Mileto. Testimonios y discursos*, Anthropos (p. 41)

²⁴ Solana Dueso, J. (2014) *Aspasia de Mileto y la emancipación de las mujeres*. (p.94-95)

²⁵ Ibid (p.14)

11.1. **Aspàsia a *Vides Paral·leles* de Plutarc.** (Plu. Per. 24)

El personatge d'Aspàsia apareix en el capítol sobre la Vida de Pèricles: (Plu. Per. 24). Amb la finalitat de generar un corpus per encetar l'anàlisi, es fa necessari recollir els testimonis. A continuació cito fragments literals: ²⁶

"Es va pactar una treva de trenta anys entre els Atenesos i els Lacedemonis, i això va fer que es decretés la expedició naval de Samo. (...) Com que es dona per cert que el que es va fer contra Samo va ser per complaure a Aspàsia, serà oportú investigar aquí qui va ser aquesta dona, que tant d'art i poder va tenir sobre els homes de més autoritat en el govern, i per haver aconseguit que els filòsofs hagin fet d'ella una gens lleugera ni menyspreable menció. Que era de Milet i filla d'Axioc, tots hi estan d'acord"

En aquest fragment podem veure la seva procedència, per tant la seva existència, i el reconeixement a la seva vàlua personal.

"Essent de bon criteri i reunint gràcia i sagacitat (...) alguns son de la opinió de que Pèricles es va apropar a Aspàsia per ser dona sàvia i de gran disposició per al govern, doncs el mateix Sòcrates, va freqüentar casa seva i d'altres que la van tractar portaven les seves dones per que la escoltessin, malgrat que la seva manera de guanyar-se la vida no era brillant ni decent, perquè vivia de mantenir esclaves" (Plu.Per.24.3)

"Esquines diu que Lisicles, venedor de vedells, home baix i roí per naturalesa, va aconseguir ser el primer dels Atenesos en haver-se unit a Aspàsia, després de la mort de Pèricles". (Plu.Per.24.6)

"En el Menexen de Plató, encara que tot el que es diu al principi és jocós, hi ha aquesta part d'història, que aquesta dona tenia opinió i que era

---

²⁶ Carles Riba (1927) *Plutarc, Vides paral·leles*, T.IV. Barcelona. Fundació Bernat Metge. (XXIV

cercada per molts atenesos per la seva oratòria. Amb tot, el més probable és que la afició de Pèricles per Aspàsia fos una passió amorosa. (...) Pèricles tenia una dona, corresponent a ell en llinatge." (...) Més tard, no tenint una bona vida en comú, la va entregar a un altre amb el consentiment d'ella mateixa: i ell, es va casar amb Aspàsia a qui tractava amb gran estima, doncs, segons diuen, tots el dies, d'anada i tornada a la plaça pública, la saludava amb un òscul." (Plu. Per. 24.7).

11.2. **Aspàsia a El Menexen de Plató.** Plat. Menex. 249d-249e).

El Menexen de Plató és un diàleg entre Sòcrates i el jove Menexen:

"L'únic interlocutor de Sòcrates en el present diàleg ens és ja conegut pel Lísis, on Menexen és un adolescent de quinze anys a qui agrada de discutir (...) Ara Menexen ja te divuit anys i, entrat a l'efebia, pot exercir plenament tots els drets civils que la llei atenesa li reconeix.(...) admira als oradors." ²⁷

Plató desmitifica la oratòria de Pèricles, en la qual està interessat el jove. El mateix Sòcrates s'ofereix a pronunciar un discurs, après d'Aspàsia, fet amb parts improvisades i restes d'anteriors discursos. Menexen agraeix a Sòcrates haver-li mostrat el bon saber fer d'Aspàsia. (Plat. Menex. 249d-249e).

11.3. **Aspàsia a l'obra Records de Sòcrates de Xenofont** (Xen. Mem. II. 6.36)

La brevetat de l'aparició d'Aspàsia a Records de Sòcrates de Xenofont no resta importància a la cita:

"- Per què doncs em parles així, com sinó depengués de tu de dir de mi el que volguessis?"

---

²⁷ Plató: Diàlegs (vol IV 249d-249e). Cràtil i Menexen. Fundació Bernat Metge (1952). (Pag. 125).

- No, per Zeus, no, com he sentit dir una vegada a Aspàsia, la qual entenia que les bones mitjanceres, no cantant més que la veritat, són terribles a conduir la gent al matrimoni, però amb mentida no volen elogiar; perquè els enganyats s'odien l'un al altre i a la mitjancera. I jo també, convençut que tenia raó, penso que no em seria possible de dir un elogi de tu, res que no fos veritat."

12. Els discursos d'Aspàsia (Xen. Mem. II. 6. 36).

El fet que Aspàsia va ser una experta en retòrica està confirmat per diverses fonts. Com hem vist en els discursos platònics del Menexen: "En efecte Menexen, res d'estrany hi ha en que jo també sigui capaç de parlar, doncs casualment jo també he tingut per mestra una dona experta en retòrica, que precisament ha format a excel·lents oradors i a un que sobresurt entre els de Grècia, Pèricles fill de Jantipo". (Xen. Mem. II. 6. 36).

Diàleg entre Aspàsia, Xenofont i la seva dona:

Aspàsia –Digues, si us plau, esposa de Xenofont: si la teva veïna tingués algun objecte d'or millor que el que tu tens, preferiries el d'ella o el teu?

El d'ella, respongué.

Aspàsia –I, si tingués algun vestit o algun altre ornament femení d'un preu més car que el que tu tens, preferiries el teu o el de la teva veïna?

El de la veïna, sens dubte.

Aspàsia –Bé. Si ella tingués un espòs millor que el teu, preferiries el d'ella o el teu?

Aquí la dona enrogí.

Lavors Aspàsia es posà a parlar amb Xenofont:

Aspàsia –*Si us plau, Xenofont, si el teu veí tingués un cavall millor que el teu, preferiries el teu o el d'ell?*

El d'ell, respongué.

Aspàsia– *si tingués una propietat millor que la teva, quina preferiries posseir?*

La del veí, és a dir, la millor.

Aspàsia –*I si tingués una esposa millor que la teva, preferiries la d'ell o la teva?*

Davant d'aquesta pregunta el mateix Xenofont també callà.

Aspàsia continuà: Com que vosaltres dos no m'heu contestat a allò concret que jo en concret volia escoltar, jo mateixa us diré el que ambdós esteu pensant. Doncs, tu, dona, vols tenir el millor home, i tu, Xenofont, vols tenir l'esposa més perfecta. Per tant, si no aconseguíu ser el millor home i la millor dona que existeixin en la terra, certament sempre cercareu amb gran insistència el que vosaltres considereu el millor, és a dir, tu estar casat amb la millor de les dones i ella estar casada amb el millor dels homes. ²⁸

Aquest diàleg es considerat per Ciceró com a prova de que Aspàsia sabia utilitzar el mètode inductiu:

Ciceró “En tota argumentació, és necessari utilitzar la inducció o el sil·logisme. La inducció es aquella forma de raonament per la qual es mira de fer acordar per l'interlocutor certes proposicions evidents, per fer convenir amb una altra proposició dubtosa, per l'analogia que ofereix amb les que hi ha precedentment acordades. Es així que Sòcrates, en un diàleg d'Esquines, el seu deixeble, fa raonar Aspàsia amb la dona de Xenofont (i aquí relata el diàleg). ²⁹

---

²⁸ Ciceró, *Èsquines Socràtic, Sobre la invenció*, I, 31, 51

²⁹ Ciceró, *Esquines Socràtic, Sobre la invenció*. 2, I, 31

13. La mirada androcèntrica del món clàssic.

Una reflexió que es podria fer un estudiós de la filosofia clàssica o del món antic en general, seria: "On són les dones?" Per què la veu de les dones s'ha perdut en el cànon de la filosofia occidental? El cas d'Aspàsia ens ajuda a respondre aquesta qüestió i ens dona llum sobre l'educació i el rol de la dona en aquella època.

Sarah B. Pomeroy, autora del llibre *Diosas, rameras, esposas y esclavas: Mujeres en la antigüedad clásica* ens ajuda a prendre consciència del problema de la invisibilitat de les dones en l'antiguitat, vinculant-lo amb la situació actual de la dona i d'aquesta manera, vincular l'estudi del passat amb les inquietuds del present, que és l'objectiu d'aquest estudi.

Per tal d'argumentar o demostrar la següent qüestió: La dona no està capacitada o la dona no ha tingut la oportunitat de fer visibles les seves capacitats. Mirar de trobar els motius a través dels estudis de gènere.

Dins els estudis de gènere, l'autora Sue Blundell n'és un referent. Ha escrit dos llibres sobre el que significaven les dones pels homes de la època, i el que significava "ser dona". Fa un recull de les activitats de la vida quotidiana, activitats religioses, relacions personals i vida en societat. Tracta també la indiferència cap a les dones de les classes baixes com a motiu d'invisibilitat de la dona en general. Blundell, S.; (1995) *Women in Ancient Greece*. London, British Museum Press i Blundell, S.; (1998) *Women in Classical Athens*. London, Bristol Classical Press.

Segons Blundell, les dones de l'antiga Grècia apareixen en diverses formes en l'art i l'escriptura de l'època, i en els documents legals, encara que de fet estaven totalment excloses de la vida pública. Aprenem amb ella a tenir una nova mirada a les dones en el món antic.

"Encara que la comèdia àtica va fer d'Aspàsia una figura pública, la tracta d'una manera molt diferent a com ho fa amb els homes. Per exemple, Aspàsia, no com d'altres (Solon, Milcíades, Pèricles, Sòcrates, etc) mai és posada en escena en primera persona. A més, les al·lusions còmiques a Aspàsia són invariablement sexuals (...) els homes coneguts reben un espectre de comentaris molt més ampli sobre ella, que ella mateixa."³⁰

José Solana Dueso a *Testimonios y Discursos* diu:

"Cratino l'anomena tirana a *Los Cheirones* i *Eupolis* *Onfale Los Filloi*. Cratino també l'anomena Hera, potser perquè també anomena a Pèricles Olímpic. Aquestes cites proven suficientment la continuada presència de la parella Aspàsia-Pèricles a les burles dels còmics. *Los Cheirones* és de Cratino del 440 i *Los Demoi* de Eupolis del 413-412,"³¹

14. Com canviar la mirada androcèntrica actual sobre el món clàssic?

José Solana Dueso, al seu llibre *Aspasia de Mileto y la emancipación de las mujeres*, es proposa analitzar un breu assaig de Ivo Bruns, que va resultar segons diu ell il·luminador, titulat *Emancipación de las mujeres en Atenas* (*Frauenemanzipation in Athen*). Aquesta teoria es basa en nombroses obres que es van escriure a les darreries del segle V aC, on les protagonistes absolutes eren les dones, com ara:

- Medea d'Eurípides (any 431, als inicis de la guerra del Peloponès). Segons Ivo Bruns, es podria acceptar en els cercles femenins inclús un moviment

---

³⁰ Henry, M.M. (1995) *Prisoner of History: Aspasia of Miletus and her biographical tradition*. Oxford University Press. (p.19)

³¹ Solana Dueso, J.; (1994) *Aspàsia de Mileto. Testimonis i discursos*, Anthropos de Barcelona. (p.11)

orientat cap a una formació superior i emancipació, ja a l'època de Pèricles, i els cants del cor de Medea d'Eurípides ho justifiquen.³²

- *Lisístrata i Les tesmoforiantes*, del còmic Aristòfanes (any 411 aC)
- *Les Assembleistes* també d'Aristòfanes (392 aC)

En totes aquestes obres les dones, que fins aleshores havien ocupat llocs marginals en la comèdia, passen a ocupar un paper principal.

Planteja l'autor que l'emancipació femenina és l'eix que connecta aquestes obres i que es molt probable que hi hagués una realitat social que va trobar una manera d'expressar-se.

Aquest punt de vista és molt interessant i val la pena aprofundir-hi. Hi han alguns estudis del segle XX que proven que el debat sobre la dona a la Grècia clàssica hauria cobrat auge per aquestes dades.

15. Els estudis de gènere.

Estudiar la vida d'Aspàsia de Milet, a fi de comprendre la vida de les dones a l'antiga Grècia, ha estat difícil donada l'absència de mostres textuais del seu treball, i ha obligat a navegar entre les petites pinzellades que ens han deixat alguns pensadors sobre ella. Per la seva condició de dona, la seva figura ha estat ignorada, quan no satiritzada, tot i ser una dona que tampoc representava la majoria ja que era culte i pertanyent a una classe social elevada.

"Els moviments feministes de finals dels anys seixanta tenen molt a veure amb aquest nou interès per aquesta meitat de la humanitat, fins ara exclosa de la gran Història per considerar-la aliena a ella" (Mossé, 2001, pag. 9)

---

³² Solana Dueso, J.; (1994) *Aspàsia de Milet. Testimonis i discursos*, Anthropos de Barcelona. (p.8)

L'estudi de la vida i la història d'Aspàsia de Milet, d'alguna manera el seu descobriment, ha resultat ser una important contribució en el marc del feminisme i els estudis de gènere.

Sembla lògic pensar que la glòria de la Grècia clàssica no va ser una cosa exclusivament masculina sinó que hi va participar tota la societat.

“La “gloria de la Atenes clàssica” és un lloc comú en la tradicional aproximació a la història de Grècia. La producció intel·lectual i artística d'Atenes, s'ha d'admetre, és enlluernadora, però rarament hi ha hagut una discrepància tan gran entre els èxits culturals que una societat ha pogut oferir i la participació de les dones en la cultura. “(Pomeroy, 2003, p. 9)

Així doncs podem parlar més d'un oblit, un error, de la història i els historiadors que d'una realitat.

En primer lloc, voldria obtenir informació, resultat de la consulta bibliogràfica i fins i tot el diàleg amb algun especialista si és possible. Trobar un mapa d'escoles i autors que hagin tractat aquest tema i que hi treballen.

16. L'experiència del món clàssic en els nostres dies.

“La historia de les dones ha passat a formar part de la Història, amb majúscula, des de fa tan sols uns trenta anys.”

*Mossé, C.; (2001. Pròleg “La mujer en la Grecia Clásica”.
Ed. Nerea*

Sara B. Pomeroy, autora de *Diosas, ramerias, esposas y esclavas*, llibre que representa l'inici de la consideració del problema de la dona com un problema historiogràfic, ens diu a favor dels grecs: *“Els grecs van ser els primers que sabem que van considerar i qüestionar el paper de les dones. Això no va passar en d'altres societats en aquells temps, sinó molt més tard. (...). I per contra: “El*

confinament racionalitzat de les dones a l'esfera domèstica, tant com la sistematització del pensament antifemení per part de poetes i filòsofs, son dos de les més devastadores creacions del llegat clàssic". (p. 253, 254).

Actualment l'estudi de la dona a la Història es fa des d'una perspectiva feminista, admetent sense reserves que han estat tractades com un subjecte passiu. Aquesta pressa de consciència és de cabdal importància per tal de entendre, estudiar i millorar la situació actual de la dona. Sempre s'havia estudiat la història sota la perspectiva dels grans esdeveniments polítics i militars i poques vegades basant-se en la història social.

Per tal de vincular la figura d'Aspàsia de Milet amb els estudis de gènere i la invisibilitat de la dona també a la actualitat, he consultat el llibre *Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*³³ que ens ajuda a comprendre el món actual ja que ens dona una mirada diferent sobre les dones del món grec que sempre s'havia vist des d'un punt de vista androcèntric, on el paper de la dona quedava desvirtuat.

En el citat llibre, Eva Cantarella, professora de la Universitat de Milà, escriu un article titulat *Identitat, gènere i sexualitat en el món antic*, on ens descobreix que ja en aquella època es van formular teories sobre les diferències sexuals, que avui anomenem "de gènere":

"Sòcrates, si més no a nivell teòric, va considerar la inferioritat femenina fruit de la mancança d'educació". (...) "El primer en posar en dubte que la diferència entre les virtuts masculines i les femenines estès lligada a la biologia, segons el que sabem, fou Sòcrates. que, en el Simposi de Xenofont, observant una malabarista i admirant la seva habilitat, observa que allò que la dona aconsegueix fer demostra que el sexe femení no és

---

³³ Zaragoza, J. i Fortea, G.; (2012) *Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*. Arola Editors, col·lecció Atenea. (p. 26-27)

naturalment inferior. I a L'Econòmic també de Xenofont, afirma que els homes haurien d'educar les seves esposes, ensenyant-les per tal que no siguin les persones amb qui tenen menor diàleg".

Considera l'autora que "juntament amb la democràcia, el teatre, l'art i altres llegats que encara celebrem, als grecs també els devem la codificació de la diferència sexual".

17. Conclusions.

Bust d'Aspàsia, identificat a través d'una inscripció. Marbre. Còpia romana d'un original hel·lenístic. De Torre della Chiarrucia ((Castrum Novum) prop de Civitavecchia.

<http://ancienthistory.about.com/od/greeceancientgreece/tp/Ancient-Greece.htm>

"La societat antiga no va acceptar les dones sabies i per tant va establir mecanismes de sanció última o de desautorització femenina per aquestes dones brillants i cultes."

Solsona Pairó, N.; (2001) *Dos o tres coses sobre las mujeres científicas. Ciencia y genero.* Universidad Complutense. Madrid (p.189)

Em plantejo còm explicar d'una manera senzilla i clara, i alhora des de la humilitat de la meva posició d'estudiant i observadora, les possibles aportacions més importants del meu treball, conscient de la importància de les conclusions de qualsevol recerca.

Recordaré el repte que em proposava al principi que era: Vincular el tema de la dona a l'Antiga Grècia, a través de la figura d'Aspàsia de Milet, amb els estudis de gènere. Primer de tot he de dir que, investigant la biografia d'Aspàsia de Milet, he "descobert" tot un món. Un món que passa per la lectura, encara que molt per sobre lògicament, dels grans pensadors clàssics.

Potser el que m'ha sorprès més ha estat que en el segle V aC ja hi havia una certa inquietud per la emancipació de les dones. Amb l'exemple de Aspàsia de Milet, la figura de la qual es va fer invisible, malgrat haver-se recuperat tot recentment la seva biografia i provada la seva existència a través dels testimonis dels clàssics, es pot plantejar la hipòtesi de que hi haguessin moltes més dones amb trets intel·lectuals destacables, de les quals no en sabem res perquè els historiadors i intel·lectuals ho han obviat sota els paràmetres de l'androcentrisme existent en el passat. I, evidentment, no voldria quedar-me simplement en aquesta hipòtesi, sinó també concloure que la vida de les dones "corrents" també ha estat bastant opaca, pels mateixos motius.

Molt probablement la subordinació del sexe femení al masculí es va engendrar en l'antiguitat, mitjançant conductes errònies, de dominació sobretot, i per aquest motiu és important l'estudi del passat. Prenent consciència d'aquest fet i sabent transmetre el coneixement a les generacions actuals i futures, tot utilitzant les eines necessàries al nostre abast, ja que es disposa de molt de material que estudiat des de les diferents disciplines, com ara la filosofia, la història, estudis de gènere, sociologia, etc. , serem capaços de comprendre com es va construir un arquetip sobre la dona que es va anar reproduint a través del temps i aconseguir vèncer vells prejudicis.

Voldria reivindicar doncs la utilitat dels diferents estudis de gènere que es duen a terme i que han sorgit des del segle XX, i que a través de l'estudi del passat ens mostren els prejudicis i omissions interessades que han estat causa d'invisibilitat de la dona i que han perjudicat greument seva situació.

En aquest sentit, Roger Just (1989) a *Women in Athenian law and life*, exemplifica molt bé la paradoxa d'Aspàsia de Milet:

“Aspasia va ser sens dubte una figura excepcional, però per si sol el seu exemple és suficient per subratllar el fet que qualsevol dona amb probabilitats de convertir-se en intel·lectual i, en cert sentit, assolir la igualtat social d'un home, hauria de ser una hetaira. (...) i, irònicament, aquesta capacitat que tenia la dona d'entrar en la societat dels homes, va significar la seva exclusió de les reunions i discussions intel·lectuals de l'informe de Plató i Xenofont.”

La imatge que se'ns ha transmès històricament és la d'una dona que hauria aconseguit el seu estatus privilegiat en la època del segle V aC amb l'ús intel·ligent dels seus recursos femenins, en detriment dels seus recursos intel·lectuals més que provats pels testimonis que hem vist en aquest estudi.

Introducció a l'article: *Aspasia de Mileto. La voluntad de emancipación por José Solana Dueso (Universidad de Zaragoza)* que forma part del monogràfic "La dona a Grècia" publicat a la web: <http://historiadospuntozero.com/>

“Allunyada del paper tradicional de la dona grega, això vol dir una vida dedicada a la cura del oikos, Aspàsia se'ns mostra com una persona culta, experta en retòrica i probablement amb més influència política de la que a priori se li atorga. L'autor posa en dubte la habitual consideració d'Aspàsia com a hetaira, condició que li es atribuïda tradicionalment en les fonts, i inclús s'atreveix a anar més enllà al assenyalar-la com a pionera de la literatura femenina en prosa, com ho fora Safo en poesia, i co-arquitecta del moviment sofístic, basant-se en el paper rellevant que juga en el Menexen de Plató”.

L'objectiu d'aquest estudi és, si més no, posar una petita llavor en la panoràmica dels estudis de gènere, des d'un punt de vista molt allunyat en el temps però molt proper pel que fa a la realitat d'un personatge realment innovador i capdavanter com va ser Aspàsia de Milet. Els estudiosos del tema ens ho confirmen amb escreix.

En aquest treball he trobat algunes respostes i moltes preguntes, algunes de les quals deixo com a testimoni i per possibles futures línies d'estudi:

- Hi havien dones al segle V aC, com Aspàsia de Milet, capaces de generar un moviment d'emancipació de la dona?
- Es possible que l'androcentrisme fos la causa de la invisibilitat de la dona en aquella època?
- Pot l'estudi del passat ajudar a millorar la situació de la dona en la actualitat?
- Pot ser l'educació la clau de volta per superar l'androcentrisme?

En un futur, m'agradaria ampliar aquesta línia de investigació, tenint en compte les escoles i autors que hagin treballat aquest tema. Penso que l'estudi del passat resulta ser una eina de coneixement molt útil.

Quadre nº 1 – Els testimonis. Qui va parlar d'Aspàsia de Milet?

(Fonts clàssiques principals)

Autor	Obra	Principals aspectes considerats
Aristòfanes (445-385aC)	Los Acarnienes	Regentava una casa d'hetaires.
Xenofont (431-354aC)	Records de Sòcrates	Diàleg d'Aspàsia amb la dona de Xenofont
Plató (427-347aC)	Menexen	Mestra retòrica. Autora de dos epitafis: Menexen i Tucídides
Esquines (389aC-315aC)	Aspàsia ³⁴	Rehabilita la figura d'Aspàsia
Sòcrates (470-399aC)	Esquines Socràtic	Rehabilita la figura d'Aspàsia.
Duris de Samos (340-281 aC)	Harpocracion, s.V.	Causa de la guerra de Samos i del Peloponès.
Ciceró (106aC-43aC)	La invenció	Aspàsia utilitza el mètode inductiu.
Plutarc (46-120dC)	Vides Paraleles. IV Plutarc	Els amics portaven les seves dones per que escoltessin Aspàsia.
Ateneo de Náucratis (150-249dC)	Sobre las mujeres. Libro XIII De la cena de los eruditos	Relata les relacions mantingudes pels filòsofs amb les hetaires.

(Basat en *Testimonios y Discursos* de José Solana Dueso, Anthropos 1984)

---

³⁴ De Esquines sabem per Laercio que va escriure un diàleg titulat *Aspasia*, (Laercio, II,).

Òbviament aquest treball està basat en les fonts primàries històriques però voldria destacar la gran quantitat de novel·la històrica que ha produït el personatge d'Aspàsia de Milet.

Quadre nº 2 – Novel·la històrica sobre Aspàsia de Milet.

Títol	Autor	Any de publicació	Editorial
<i>Aspàsia, amant d'Atenes</i>	Julio Medem	2012	Espasa
<i>La malva y el asfódelo. Confidencias y visiones de Aspasia de Mileto.</i>	José Solana Dueso	2006	Mira Editores
<i>Gloria y esplendor</i>	Taylor Caldwell	1980	Grijalbo
<i>Philotea</i>	Lydia Child	1835	inèdita
<i>Pericles and Aspasia.</i> (Novela epistolar)	Walter Savage	1836	inèdita
<i>Aspasia: Vollständige Ausgabe</i>	Robert Hamerling	1876	German Edition Kindle
<i>The Immortal Marriage</i>	Gertrude Atherton	1927	Descatalogat
<i>Stealing Athena</i>	Karen Essex	2008	Kindle

Font: <http://www.mujaresdenovela.es/2014/02/aspasia.html>

Bibliografia.

- Blundell, S. (1995) *Women in Ancient Greece*. London, British Museum Press.
- Blundell, S. (1998) *Women in Classical Athens*. London, Bristol Classical Press.
- Cameron, A. i Kuhrt, A. eds. (1993) *Images of Women in Antiquity*. 2nd edition. London, Croom Helm.
- De Maria, Gómez. (2001) *Filosofía, cultura y diferencia sexual*. Plaza y Valdes Editores.
- Henry, M.M. (1995) *Prisoner of History: Aspasia of Miletus and her biographical tradition*. Oxford University Press.
- Just, R. (1989) *Women in Athenian law and life*. London, Routledge.
- Mossé, C. (2001) *La mujer en la Grecia clasica*. Hondarribia. Editorial Nerea.
- Nevett, L. (1999) *Home and society in the Ancient Greek World*, New Studies in Archaeology, Cambridge.
- Pérez, E, i Alcala, P. (2001) *Ciencia y Género*. Editorial Complutense.
- Plutarc. (1927) *Escriptors grecs. Plutarc, Vides paral·leles, T.IV*. Barcelona. Fundació Bernat Metge.
- Pomeroy, S.B. (2003), *Diosas, rameras, esposas y esclavas: mujeres la antigüedad clásica*, Akal, Madrid.
- Pomeroy, S.B. (1984), *Women in Hellenistic Egypt: from Alexander to Cleopatra*, New York: Schocken Books, 1984.
- Solana Dueso, J. (1994) *Aspasia de Mileto. Testimonios y discursos*. Anthropos.
- Solana Dueso, J. (2014) *Aspasia de Mileto y la emancipación de las mujeres*. Editorial Mira.
- Solsona Pairó, N. (2001) *Dos o tres cosas sobre las mujeres científicas*. Ciencia y genero. Universidad Complutense. Madrid (p.189)
- Veyne, P., Lissarrague, F. i Frontisi Decroux, F. (2003) *Los misterios del gineceo*. Akal, Madrid.

- Zaragoza, J. i Fortea, G. (2012) *Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*. Arola Editors,

Webgrafia.

- Flaxman, John; (1755-1826) Il.lustracions de la Odissea.
<https://commons.OdysseyNausikaa.png> [Data de consulta: 20 de Juliol de 2016].
- Museu Arqueològic Nacional d'Atenes. Ceràmica Pintada. 425 aC
<http://www.artehistoria.com/v2/obras/8475.htm> [Data de consulta: 5 de Setembre de 2016].
- Enciclopèdia Catalana [Data de consulta: 20 de Desembre de 2016].<http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0114003.xml>
- Criteris lingüístics i referències literàries a:
<http://www.uoc.edu/serveilinguistic/home/index.html>
- Imatge pel capítol de l'oikos.
<https://sites.google.com/site/historia-de-la-mujer/la-mujer-en-la-antigua-grecia> [Data de consulta: 4 de Gener 2017].
- Consulta de la novel·la històrica publicada sobre Aspàsia de Milet.
<http://www.mujaresdenovela.es/2014/02/aspasia.html> [Data de consulta: 4 de Gener 2017].